

**GENDER TENGLIGINI TA'MINLASH VA QAMOQDAGI
AYOLLAR VA QIZLARNING HUQUQLARINI
KENGAYTIRISH**

Dos: Yahyayeva Difuza Bagdatovna

Toshkent To'qimachilik va Engil Sanoat Instituti

935722299

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada gender tengligini ta'minlash va qamoqxonalardagi ayollar va qizlarning huquqlarini kengaytirish zaruriyati tasvirlangan. Inklyuziv va adaptiv ta'lim, mahkum ayollar va qizlarni kasbiylashtirish jarayonlariga kiritish va kasbiy malaka makonida oliy o'quv yurtlarining bo'lajak to'laqonli bitiruvchilari sifatida o'z kasbiy rivojlanish vektorini shakllantirishni nazarda tutadi.*

***Tayanch so'zlar.** XMT hisoboti, davlat organlari, gender tenglik, standartlar, bandlik, statistik taxlil, qonunchilik palatasi.*

Kirish O'zbekistonda xotin-qizlarning o'rnini ularning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining barcha jabhalarida, davlat organlari va jamoat tashkilotlari faoliyatidagi faol ishtirokida, yosh avlod tarbiyasi, salomatligini mustahkamlashga qo'shgan hissasidir. g'amxo'rlik, ijtimoiy soha, sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlantirish va boshqa sohalar.

BMT Bosh Assambleyasi tomonidan ishlab chiqilgan 2030 yilgacha Barqaror rivojlanish dasturi – “2022-2026 yillarda mamlakatimiz iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlarning faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur” mamlakatimizda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashda kuchli turtki bo'ldi. Ularning huquq va manfaatlarini ro'yobga

chiqarish, xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimini mustahkamlash, salomatligini yaxshilash, qizlar va yosh xotin-qizlarning ta'lim va tarbiyasi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ularning ilmiy salohiyatini oshirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy faolligini oshirish, jamiyatdagi roli va davlat boshqaruvidagi ishtirokini kuchaytirish.

Bugungi kunda xotin-qizlar bandligini ta'minlash, mehnat bozorida kamsitishlarga barham berish, ish haqi tengligi butun dunyoda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Pandemiya umuman ayollar bandligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Afsuski, ayollarni ish bilan ta'minlash masalasi hamon dolzarbligicha qolmoqda. XMT hisobotiga ko'ra, ish topmoqchi bo'lgan, lekin ish topa olmagan ayollar nisbati ish qidirayotgan erkaklar sonidan 4,5 foizga ko'p. Ushbu gender farqi yigirma yil davomida (2005-2022) deyarli o'zgarmadi.

Agar bu ko'rsatkichni solishtiradigan bo'lsak, rivojlanayotgan mamlakatlarda ish topa olmaydigan ayollar ulushi 24,9 foizga, xuddi shu toifadagi erkaklarda esa 16,6 foizni tashkil etadi, bu ham yuqori ko'rsatkichdir, biroq o'rtadagi ko'rsatkichlarga nisbatan ancha past. Respublikamizdagi ayollar XMT hisob-kitoblariga ko'ra, 2022-yilda mehnatga layoqatli yoshdagi erkaklarning mehnat bozoridagi ishtiroki darajasi 71,9 foizni, ayollarniki 46,6 foizni tashkil etgan. Umuman olganda, ayollar erkaklarnikiga qaraganda 1,5% kamroq faol.

Gender tengligini bartaraf etish maqsadida davlatimiz tomonidan tegishli Qarorlar qabul qilinayotgani, turli ko'rinishdagi tadbirlar tashkil etilayotgani xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, butun jamiyatni davlat boshqaruvining barcha jarayonlarida ularning rolini oshirishga xizmat qilmoqda.

Bu ayollarga alohida maqom va hurmatni tiklash haqida. Keyingi yillarda mamlakatimizda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan 25 ta huquqiy hujjat, jumladan, 2 ta qonun, Prezidentning 20 dan ortiq farmon va qarorlari, hukumat qarorlari qabul qilindi.

2019 yildan boshlab kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik standartlariga rioya qilishni ta'minlash uchun milliy huquqiy mexanizmlar mavjud jinsga asoslangan. Respublikamizning genderga yo'naltirilgan "Erkaklar va ayollarning teng huquq va imkoniyatlari kafolatlari to'g'risida", "Ayollarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunlari qabul qilindi.

O'zbekistonda 2030-yilgacha bo'lgan gender tengligini ta'minlash strategiyasi hayotga tatbiq etilib, u qarorlar qabul qilish va ijro etishning barcha sohalari va darajalarida ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglik tamoyilini joriy etishga kompleks yondashuvni nazarda tutadi hamda ayollarga nisbatan zo'ravonlik holatlarining oldini olishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasining Gender tengligi bo'yicha komissiyasi tuzildi.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatda xotin-qizlarning siyosiy faolligi, rahbarlik lavozimlarida xotin-qizlarning salmog'i ortib bormoqda. Ayol senatorlar soni qariyb 30 foizga, ayol deputatlar soni esa 50 foizga oshdi. 2021-yilda Oliy Majlisda (qonunchilik palatasida) xotin-qizlarning ulushi 32,0 foizga, Senatda 24,0 foizga va rahbarlik lavozimlarida 28,8 foizga ko'paydi.

Ehtiyojmandlar ro'yxatiga kiritilgan ayollarga ijtimoiy yordam ko'rsatishni kuchaytirish maqsadida Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg'armasi tashkil etildi. Xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, salomatligini muhofaza qilish, ularni o'qitish va tadbirkorligini rivojlantirish, ipoteka kreditlari bo'yicha dastlabki to'lovlarni to'lash, ijtimoiy uy-joy sotib olish va boshqalarga doir chora-tadbirlar amalga oshirildi.

IT sohasida gender tengligi barqaror o'sib bormoqda: mobil telefon va internet foydalanuvchilari bo'lgan ayollar ulushi ortib bormoqda.

Xotin-qizlarni tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda (biznes tuzilmalarida ayollarning ulushi 35,0 foizga yetdi). Jahon bankining 2021-yilda "Ayollar, biznes va huquq" indeksi O'zbekistonni ayollar huquqlari va gender tengligi sohasida muhim islohotlarni amalga oshirgan 27 davlat qatoriga kiritdi.

O'zbekiston ayollarning harakatchanligi, tadbirkorlik va aktivlar kabi indeks komponentlari bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishdi.

Xalqaro mehnat tashkilotining "Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risida"gi konventsiyasi ratifikatsiya qilindi. Shuni takidlab o'tish kerakki, O'zbekistonda, ayniqsa, quvonarlisi, oliy o'quv yurtlariga o'qishga kiradigan qizlar uchun 4 foizlik byudjet kvotasi joriy etilgani, oliy o'quv yurtlarida qizlar uchun magistraturada bepul ta'lim olishlari, o'z biznesini yo'lga qo'yishlari uchun turli imtiyozlar berilgani.

Xususan, xotin-qizlarga tomorqalarida gul va sabzavot yetishtirish uchun issiqxonalar qurish, chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik va asalarichilik va boshqa yo'nalishlarda barpo etish uchun 35 million so'mgacha imtiyozli kreditlar ajratilmoqda.

Xotin-qizlar bandligini yaxshilash va mehnat sharoitlarini yaratish masalalarini ko'rib chiqish maqsadida O'zbekistonning Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki kabi xalqaro tashkilotlar va moliya institutlari bilan aloqalarini,

KOICF, BMTTD mustahkamlashdan iborat. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ishtirokida turli turdagi investitsiya loyihalari amalga oshirildi.

Xususan, respublikamizning Farg‘ona vodiysida 2021-2023-yillarda mazkur hududda aholining texnik va raqamli ko‘nikma va malakalarini oshirish orqali bandlik imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan loyiha amalga oshirilmoqda. Respublikamizning ushbu viloyati bejiz tanlanmagan, chunki unda mehnatga layoqatli aholi soni ko‘p, bu yoshlar va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish dolzarbligi bilan bog‘liq.

Har bir mahalla bo‘yicha ishsiz deb topilgan, ishlash yoki tadbirkorlik bilan shug‘ullanish istagini bildirgan ayollar va yoshlar ro‘yxati tuziladi. Kasblar va tadbirkorlik kurslari xarajatlarining 70 foizini davlat qoplaydi. “Ayollar daftarlari”, “Yoshlar daftarlari” va “Temir daftarlari” tarkibiga kiruvchi yoshlar va ayollar uchun treninglar mutlaqo bepul.

O‘quv kurslarini tamomlaganlarga tadbirkorlik subyekti sifatida davlat ro‘yxatidan o‘tkazishdan tortib, faoliyatini mustaqil amalga oshirishgacha bo‘lgan amaliy yordam ko‘rsatilmoqda. Nogironligi bo‘lgan mehnatga layoqatli ayollarni ish bilan ta‘minlaydigan ish beruvchilarga har oy olti oy davomida subsidiyalar beriladi.

Ammo gender tengligini ta‘minlash borasida erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda yechimini talab qiladigan muammolarni ham ko‘rsatish zarur.

O‘zbek ayollari deyarli 30 yoshdan boshlab karerasini rivoji bilan shug‘ullana boshlaydilar. Buning sababi shundaki, nikohning o‘rtacha yoshi 22,3 yil bo‘lib, undan keyin onalik ta‘tiliga kamida 2 yil kerak bo‘ladi.

Keyin ayollar ishga qaytib, bir muncha vaqt o‘tgach, yana tug‘ruq ta‘tiliga chiqishadi. Bolalarning sog‘lig‘i bilan bog‘liq tez-tez tug‘ruq ta‘tillari va kasallik ta‘tillari ham ayollarning potentsial xodim sifatida ish beruvchilar orasida jozibadorligini pasayishiga yordam beradi.

Erkaklarning afzalliklari shundaki, potentsial xodim sifatida ular tug‘ruq ta‘tiliga chiqmaydilar (tug‘ruq ta‘tiliga chiqishga qonuniy huquqi bo‘lsa ham),

ular ishda kech qolishlari mumkin va biznesga borishda hech qanday cheklovlar yo'q.

Jamiyatda ma'lum o'rin egallashi uchun ayol birinchi navbatda bilim olishi kerak.

Hozirgi vaqtda ayolning asosiy roli oilani yaratish, keyinchalik bolalarni tarbiyalash va ularga g'amxo'rlik qilish deb bilishadi.

Agar qiz maktabni tugatib, ta'lim to'g'risidagi guvohnomani olgach, oliy ma'lumotga ega bo'lish uchun o'qishni davom ettirmoqchi bo'lsa, u holda uning urinishlari yaqin qarindoshlari tomonidan oliy ma'lumot eng muhim narsa emasligiga qat'iy ishonch bilan kuchli qarshilikka duch kelishi mumkin.

Qizlar hayotida, bundan tashqari, qiz uchun bilim olish qimmatga tushadi, chunki o'qish nafaqat kontrakt to'lovlari, balki agar qiz o'z yashash joyidan tashqarida ta'lim olishni xohlasa, yashash xarajatlarini ham hisobga olishi kerak boladi.

Ustuvorlikni aniqlash kerak: yoki qiz yaxshi sep qilish kerak yoki bu pulni uni olishga sarflash kerak. Ta'lim diplomi. Natijada nikohga ustuvor ahamiyat beriladi. Bundan tashqari qiz bola qanchalik tez oila qursa, farzandlarini tarbiyalash va tarbiyalashga shunchalik tez ulgurishi to'g'ri hisoblanadi.

Erkak va ayolning oila va jamiyatdagi o'rni haqidagi stereotiplar xalqimiz ongida chuqur ildiz otgan. Oilaning asosiy "boquvchisi" erkak bo'lishi kerak, deb ishoniladi, shuning uchun agar kelajakda bunday qiyinchilik bilan olingan diplom "chang to'playdi" bo'lsa, nega qizlarni o'qitishga vaqt va pulni behuda sarflash kerak degan savol tug'iladi.

Ammo zamon o'zgarmoqda, ayollar bajara oladigan va qila oladigan ko'plab talabga ega bo'lgan kasblar paydo bo'lmoqda va bu ish vazifalarini bajarish ertalabdan kechgacha ayollarning ish joyida bo'lishini talab qilmaydi.

Ilmiy-texnika taraqqiyotining rivojlanishi ayolning masofadan turib bajarishi va shu bilan birga oilaviy majburiyatlarni bajarishi mumkin bo'lgan kasblarning paydo bo'lishiga olib keldi.

Shu bois xotin-qizlar ta'lim-tarbiyasi davlatimiz e'tiborida bo'lishi kerak bo'lgan sohaga aylanib bormoqda. Davlatimiz esa yordamini ayamaydi, bu bizni juda ruhlantiradi. 2021-2022 o'quv yilida 2 ming nafar qiz oliy ta'lim muassasalariga maxsus grant asosida o'qishga qabul qilindi.

Natijada, oliy o'quv yurtlariga qabul qilingan talabalarning 60 foizini ayollar tashkil etdi. 2022-yildan boshlab oliy o'quv yurtlari, texnikum va kollejlarda tahsil olayotgan xotin-qizlarning ta'lim kontraktlarini to'lash uchun davlat tomonidan 7 yil muddatga foizsiz ta'lim kreditlari ajratilmoqda. Natijada, universitetlarda ayollar soni sezilarli darajada oshdi (1-rasm).

1-rasm. O'zbekiston universitetlarida talabalar soni¹

Yuqori malakali mutaxassis xotin-qizlar sinfini shakllantirish uchun qizlar va ayollar bakalavriat diplomini qo'lga kiritgandan so'ng magistraturada o'qishni davom ettirishga, keyinchalik esa doktoranturada ilmiy bilim olishga qiziqishlari uchun sharoit yaratish zarur.

¹ Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining statistik ma'lumotlari

Buning uchun esa davlat tomonidan quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2022/2023-o'quv yilidan boshlab barcha magistratura talabalarining to'lov-kontrakt to'lovlari to'liq qoplanadi – davlat byudjeti hisobidan, shu maqsadda davlat tomonidan 200 milliard so'm (taxminan 18 million dollar) ajratildi. Bu 23 ming nafarga yaqin talaba qizlarning magistraturada o'qishni davom ettirishi va davlat byudjeti hisobidan ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishiga xizmat qildi.

Davlatimiz o'z sa'y-harakatlarini xotin-qizlar tarbiyasiga yo'naltirar ekan, xotin-qizlarning jamiyat va davlat uchun salohiyatini yuksaltirish muhimligini tasdiqlamoqda.

Ammo, shu bilan birga, oiladagi og'ir moliyaviy muammolar, oddiy qonun qoidalarini tushunmaslik tufayli chegarani kesib o'tib, qonunga xilof harakatlarga yo'l qo'ygan ayollar va qizlarni ham tilga olmaslik mumkin emas. Bu qizlar va ayollar hozirda tergov hibsxonasida yoki qamoqda o'tamoqda.

Biz ularni jamiyatdan o'chirib tashlay olmaymiz. Ular jamiyatning bir qismidir va ertami-kechmi jazoni o'tab bo'lgach, qaytib kelishlari va uning to'liq a'zosi bo'lishlari kerak. Ularning qamoqdan qanday insonlar qaytishi va bu jamiyatda hayotlarini qanday davom ettirishlari nafaqat o'zlariga, balki ularni qanday qabul qilishimizga ham bog'liq.

Afsuski, ularning ko'pchiligi jazo muddatini o'tab bo'lgach, jamiyatdan chetlangan kishilarga aylanadi. Ularni ishga olishni istamaydilar, ular bilan muloqot qilishdan qo'rqishadi. Oqibatda ular yana bir jinoyatga qo'l urib, yana qamoqqa tushishdan yoki hayotlarini qashshoqlik va kasallik bilan yakunlashdan boshqa chorasi qolmaydi. Balki ularga to'g'ri yo'lga qaytish uchun imkoniyat berishimiz kerakdir.

Hulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, biz birinchi navbatda, ozodlikdan mahrum etish joylarida tekin holda oliy ma'lumotga ega bo'la

olmagan yoki ma'lum ob'yektiv sabablarga ko'ra o'qishini to'xtatib qo'ygan qizlar va ayollarga oliy masofaviy ta'lim olish imkoniyatini yaratishni zarur, deb hisoblaymiz.

Ta'lim olishi yoki o'qishni davom ettirishi mumkin bo'lgan shaxslar ro'yxatiga og'ir deb topilmagan jinoyatlar uchun jazo muddatini o'tayotgan ayollar ham kiritilishi kerak, shuningdek, qizlarning yoshi va oliy ma'lumot olish istagi ham hisobga olinadi.

Kirish imtihonini topshirishdan oldin qizlar, qizning ma'naviy-psixologik holatini aniqlay oladigan psixolog ishtirokida suhbatdan o'tishi va yakuniy hukmdan so'ng qizning universitetga o'qishga kirishi uchun onlayn yo'llanma olinishi kerak.

Universitetda ta'lim fanlar bo'yicha a'lo baholar va namunali xulq-atvorga ega bo'lgan taqdirda grant olish huquqi bilan to'lov-kontrakt asosida amalga oshirilishi kerak. Shartnoma qamoqxonada ishlashdan olingan pul hisobidan to'lanadi va ba'zi bir hollarda, agar yaqin qarindoshlari unga kafolat bersa, qiz ta'lim grantini olishi mumkin.

Qamoqxonalardagi mahkumlar uchun vaqt va kompyuterdan foydalanish bo'yicha ma'lum cheklovlar mavjud bo'lganligi sababli, ularga o'qish va ta'lim maqsadlarida kompyuterdan foydalanish imkoniyatini berish kerak bo'ladi. Bular. ular uchun ishdan bo'sh vaqtlarida o'qishlari va o'quv diskklarini tinglashlari hamda universitet o'qituvchilaridan fanlar bo'yicha topshiriqlar olishlari mumkin bo'lgan ma'lum maydon ajratilishi kerak.

Mahkum ayollarni o'qitishni istagan universitetlar o'qish uchun zarur materiallarni universitet bilan ta'minlashi uchun shartnoma tuzishlari kerak. Mahkum qizlarga dars beradigan o'qituvchilarga esa vaqt bo'yicha maosh to'lanishi kerak.

Tuzatish yo'lidan bora oladigan mahkum qizni tarbiyalash orqali biz jamiyatga qamoqdan chiqqandan keyin hukmga duch kelmaydigan, balki yaxshi va munosib hayot kechirish hamda jamiyatda o'z o'rnini topish imkoniyatini beramiz.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017–2021yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" 07.02.2017 y., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni – 4947-son.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-apreldagi "2021-yilda yangi ish o'rinlari tashkil etish va aholi bandligiga ko'maklashish Davlat dasturi to'g'risida"gi PQ-5094-son qarori.
- 4.Belkin, M.V. Ijtimoiy va mehnat munosabatlari iqtisodiyoti: darslik / M.V. Belkin, O.O. Churikova. - Moskva: RUT (MIIT), 2020. - 86 p.
—Matn:elektron//Lan: elektron kutubxona tizimi.—URL:
<https://e.lanbook.com/book/175967>.
- 5.<https://stat.uz/ru/> - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi.
- 6.<https://data.gov.uz/rus/statistics-O'zbekiston> Respublikasi ochiq ma'lumotlar portali.
- 7.<https://ifmr.uz/publications/articles-and-abstracts/labor> 2-O'zbekiston Respublikasi mehnat bozorining hududiy indeksi.
- 8.<https://mehnat.uz/ru>—O'zbekiston Respublikasi Bandlik va qashshoqlikni qisqartirish vazirligi.